MOGUĆNOSTI DUGOROČNOG PROUČAVANJA FINANSIRANJA KULTURE

STEVAN MAJSTOROVIĆ

(JUGOSLAVIJA)

Pozdravljam ovaj skup koji organizuju, pod pokroviteljstvom UNESCO-a, Jugoslovenska komisija za UNESCO i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka u Beogradu. Želim u ime Jugoslovenske komisije za saradnju sa UNESCO-m uspešan rad učesnicima skupa koji je posvećen jednom od najkonkretnijih aspekata kulturne politike — finansiranju kulture. Verujem da će trodnevna diskusija doprineti ne samo korisnoj izmeni iskustava u pitanjima od zajedničkog interesa za zemlje članice UNESCO-a nego i obogatiti naša saznanja i doprineti unapređenju kulturne politike u duhu principa o konstruktivnoj međunarodnoj kulturnoj saradnji i demokratizaciji kulture, sadržanih u deklaracijama i drugim dokumentima UNESCO-a.

Skupovi ovakve vrste, kao što je poznato, ne mogu pretendovati na konačne zaključke kako teorijske prirode tako i one koji bi se odnosili na praktična pitanja. Postojanje toliko raznovrsnih iskustava, uslova i mogućnosti kulturnog razvoja u različitim zemljama, pa čak i u različitim regionima jedne iste zemlje, čine takvu ambiciju nerealnom. Ciljevi ovog skupa, kako su ih organizatori zamislili i sugerirali u priloženom programu, mnogo su skromniji i realističniji. S jedne strane, ovim skupom trebalo bi da započne široka razmena mišljenja i praktičnih iskustava sa područja finansiranja

kulture i, po mogućstvu, da se utvrde elementi od zajedničkog interesa. S druge strane, ovaj skup treba da dâ konkretne preporuke UNESCO-u koje bi se odnosile na metodologiju, ciljeve i oblike učestvovanja zainteresovanih zemalja u izradi studije o finansiranju kulture, predviđene dvogodišnjim pragramom UNESCO-a u tački broj 3252.

Ima stručnjaka koji izražavaju — ne bez razlogâ — rezerve kako u pogledu svrhe ovakvih skupova tako isto i u pogledu celishodnosti buduće studije o finansiranju kulture. Po njihovom mišljenju, skupovi ovakvog karaktera, uz učešće predstavnika zemalja sa toliko različitim uslovima i materijalnim mogućnostima za kulturni razvoj, unapred su osuđeni na deklarativne zaključke koji su u toj meri opšti da ne postoji opasnost da budu netačni i neprihvatljivi, ali istovremeno i sa toliko malim teorijskim i operacionalnim značenjem da je njihova aktuelnost minimalna ako ne i sasvim odsutna.

Obrazlažući svoj skeptičan stav, oni postavljaju pitanje kako se mogu upoređivati na ovom području razvijene zemlje sa širokom mrežom kulturnih i umetničkih institucija i uz apsolutnu pismenost stanovništva, sa razvijenim i kvalitativno sasvim drugačijim kulturnim potrebama, sa suptilnim problemima stvaralaštva i estetičkog obrazovanja i specifičnim i izuzetno aktuelnim problemima usklađivanja savremenog tehnološkog razvoja sa humanističkim razvojem — na jednoj, i nerazvijene zemlje u kojima su aktuelni kulturni problemi kaleidoskop dijalekata i još neformiran zajednički jezik kao ograničavajući faktor kulturnog komuniciranja stanovništva, zatim problemi pismenosti, odsustvo ili nedovoljna razvijenost mreže osnovnih kulturnih institucija, plemenska fragmentiranost kulturne tradicije, problemi zadovoljavanja elementarnih kulturnih potreba itd. — na drugoj strani. Takav pothvat, bez realističkog pristupa i uvažavanja razlika, predstavlja, po ovom mišljenju, mnogo više formalno zadovoljavanje, obaveze UNESCO-vog programa nego doprinos razmatranju pravih i živih problema pojedinih sredina.

Povezano sa ovim nameće se i pitanje samog shvatanja kulture, i to ne samo u teorijski prihvatljivoj formulaciji (američki autori A. L. Kroeber and Clyde Kluckhon naveli su 1967 — u „A critical Review of Concepts and Definitions", Harward University Press, Cambridge — ništa manje nego 257 definicija!) nego pre svega u praktičnom smislu i značenju. Po navedenim kritičkim mišljenjima teško je definisati i sâm predmet studije, pa utoliko i njen sadržajni okvir, a u slučaju ovakvih skupova nije lako odrediti ni osnovu za razgovor, jer, kao što je

poznato, u nekim zemljama se pod kulturom podrazumeva ona u užem smislu, tj. umetničke institucije i raznovrsni oblici stvaralačkog kulturnog ispoljavanja, zatim tradicionalne kulturne institucije kao što su pozorišta, muzeji, film, biblioteke itd., dok se u drugim pod njom podrazumevaju i školski sistem, rekreacija i, čak, sport, zatim elementarna kultura, opismenjavanje i razni praktični tečajevi proistekli iz realnih potreba sredine.

Dodajmo tome i velike razlike kroz koje se neposredno reflektuje ekonomski položaj stanovništva u tzv. potrošnji kulturnih dobara, kao što je kupovna moć stanovništva u razvijenim zemljama, koja omogućuje zadovoljavanje jednog dela kulturnih potreba i pokrivanje značajnog dela troškova u kulturi preko tržišta kulturnih dobara i usluga, — i malu ili čak minimalnu kupovnu moć stanovništva, koja umanjuje ili sasvim isključuje kulturnu potrošnju kao mogućnost samofinansiranja kulturnih aktivnosti — u nerazvijenim zemljama. Razlike u razvijenosti potrošnje i opšte ekonomske osnove neposredno se reflektuju na razvoj i perspektive kulture, a te su razlike jedna od karakteristika savremenog sveta.

Ne možemo olako da pređemo preko ovih primedbi, jer se one potkrepljuju ubedljivim argumentima. Međutim, ono što treba proveriti to je značenje razlika na kojima one insistiraju. Da li ne postoji sklonost, naime, da se naglašavanjem razlika gube možda iz vida zajednički elementi koji, kao što ću pokušati da ilustrujem, ipak postoje. Bez obzira na razvijenost pojedinih zemalja, kultura kao dublji i humaniji oblik ispoljavanja ličnosti i mogućnost međuljudskog komuniciranja i razumevanja, dobija u okviru nacionalnog života, a isto tako i u svetskim okvirima, sve veći značaj, a sa kulturom i praktična kulturna politika. Mogli bismo reći sa Roland Barthes-om: „Sve je kultura od odevanja do knjiga, od hrane do slika, i kultura je svuda, od dna do vrha društvene lestvice." Mada je sam po sebi rizičan svaki pokušaj da se definiše kultura, makar i u metaforičkom literarnom sažimanju, navešću jednu, uslovno rečeno, definiciju italijanskog kompozitora Luidji Nona, po kome je „kultura jednostavno unutrašnji kvalitet života". Mi znamo da taj kvalitet nije uvek i obavezno izraz ekonomskog i tehničkog razvoja jedne zemlje, nego mnogo složenija stvar, u zavisnosti od mnogih socio-ekonomskih, psiholoških, istorijskih i drugih faktora.

Ako se kulture razlikuju po oblicima ispoljavanja, i značaju u nacionalnom životu, njihova suština i aktuelni smisao su — to je ono što sam hteo da kažem — manje-više zajednički svim zemljama, bez obzira na njihovu razvijenost, kao što su isto tako zajednički i globalni

ciljevi kulturnog razvoja — o čemu svedoče deklaracije UNESCO-a u kojima su oni iskazani u opšte prihvaćenim formulacijama. Razlikuju se, u zavisnosti od uslova, mnogo više metodi i praksa koji vode realizovanju globalnih kulturnih ciljeva, nego ciljevi sami po sebi.

Ali čak i u samim metodima mogu se naći zajednički elementi, kao što su, na primer, planiranje i programiranje kulturnog razvoja od strane vlada i odgovarajućih organa državne administracije, utvrđivanje prioriteta u okviru alternativa koje se nude, metodi proučavanja i praćenja kulturnog razvoja i kulturnih potreba, zaštita kulturnog nasleđa i problemi ostvarivanja kontinuiteta između kulturne tradicije i savremenih kulturnih izraza, tzv. žive prošlosti i aktuelne sadašnjosti. Iskustva razvijenih zemalja su na tom polju vrlo korisna za zemlje u razvoju, ali ne retko i obrnuto. Za razvijene zemlje mogu, na primer, biti interesantna rešenja koje nalaze zemlje u razvoju da u započetim procesima industrijalizacije i urbanizacije ne ponove istorijske greške nekih vrlo razvijenih zemalja u kojima tehnološki progres nije bio obavezno praćen odgovarajućim kulturnim progresom, nego je doprineo, u nekim slučajevima, razaranju generacijama negovanog i kultivisanog „unutrašnjeg kvaliteta života", kako bi rekao L. Nono. Od značaja je, dalje, tendencija oživljavanja kulturnog amaterizma u tehnološki vrlo razvijenim zemljama i preuzimanje nekih formi kulturne samoaktivnosti iz zemalja sa sačuvanom tradicionalnom kulturom, kao što su folklor, narodno stvaralaštvo, narodna muzika, stari umetnički zanati koje je industrijalizacija uništila a koji se sada oživljavaju, itd.

Moglo bi se reći da se sve ovo ne odnosi neposredno na temu našeg skupa, ali podsećam da je finansiranje kulturnih aktivnosti osnovna pretpostavka i odlučan faktor svake nacionalne kulturne politike sračunate na menjanje i unapređivanje postojećih stanja, dakle na budućnost. Na taj način je, kao i kulturna politika u celini, i finansiranje kulture inkorporirano u socijalni život jedne zemlje. Slično se može zaključiti i za vannacionalne okvire — razne oblike međunarodne saradnje koji ispoljavaju tendenciju stalnog širenja i u kojima se izražava internacionalistički duh i osećanje odgovornosti za razvoj ne samo sopstvene sredine, nego i čovečanstva u celini. Razvijeni mogu pomoći zemljama u razvoju kako u ekonomskom tako i kulturnom pogledu, zatim u razvoju obrazovanja i nauke. Ova pomoć mora da uvažava pravo onih kojima se ona pruža da sami izražavaju svoje kulturne potrebe a ne da im se spolja nameću oblici i sadržaji pomoći po principu da treba biti unapred zahvalan na svemu što se pruža, tj. „da se poklonu ne gleda u zube".

U kulturi su ova pitanja možda čak osetljivija nego u ekonomici i drugde, jer pomoć može ponekad da proizvede i efekte sasvim suprotne od onih koji se žele. To se obično dešava u slučajevima kada se ona zasniva na nedovoljnom poznavanju kulturnih prilika, iskustava i autentičnih kulturnih potreba, na neuvažavanju prava zemalja kojima se pomaže da same interpretiraju svoje razvojne ciljeve. U nekim ekstremnim slučajevima ovakva pomoć pokušava da kroz kulturne oblike plasira politički uticaj i parakulturne motive, proizvodeći osećanje kod onih koji primaju pomoć „Timeo Danaos et donna ferrentes". A baš je područje kulture to koje pruža izvanredno široke mogućnosti za međusobno upoznavanje i duhovno prožimanje nacionalnih kultura, za razmenu svih iskustava, teorijskih i praktičnih, kao i za „bona fidae" otvaranje prema kulturnom uticaju svih sredina. Svako kulturno zatvaranje i izolacija, kao što je poznato, kad tad proizvede negativne posledice. Ono se, koji put rukovodi težnjom da se ostvari duhovna i politička kontrola i manipuliše i usmerava svest građana, ali isto tako i razlozima odbrane od uticaja koji ne vode računa, ili čak nastoje da direktno negiraju istorijske, ideološke i socio-kulturne karakteristike pojedinih zemalja. Hteo sam da kažem da je međusobno dublje i svestranije poznavanje, koje uključuje i poznavanje kulturnih prilika, neophodnost savremenoga sveta. To podrazumeva kako poznavanje duhovne kulture jedne zemlje i njenih stvaralačkih dometa i karakteristika tako i praktičnih aspekata kao što su kulturna politika i njena iskustva, organizacija kulturnog života i oblici finansiranja kulture.

Kao dalji primer, neposredno vezan za našu temu, itekako je ilustrativan način akumulisanja sredstava za kulturu kao i odlučivanja o njihovoj raspodeli. To je izuzetno značajan aspekt kulturne politike a isto tako i finansiranja kulture. Kako se donose odluke, ko ih i sa kolikom društvenom i demokratskom odgovornošću donosi ili na njih utiče, na koji način i u kojoj meri kroz finansiranje kulture interpretira stvarne kulturne potrebe stanovništva a koliko svoje subjektivne. Mi znamo da u klasičnom tipu organizacije države i raspodele društvene moći i uticaja, administrativni vrh može, a to se ponekad i dešava, da pri određivanju prioriteta u finansiranju kulturnih aktivnosti izražava više svoje preferencije nego objektivne potrebe, na primer da dâ prioritet baletu i operi nasuprot drugim aktivnostima, ili prioritet likovnim umetnostima nasuprot književnom stvaralaštvu itd. Uticaj kulturne administracije na raspodelu budžetskih sredstava za kulturu je još uvek veoma jak i u najrazvijenijim zemljama, što je daleko od toga da bude

idealni i demokratski model odlučivanja u kome bi se izražavale stvarne i žive kulturne potrebe sredine.

U nekim zemljama u razvoju traže se novi demokratičniji oblici odlučivanja, i iskustva na tom polju mogu takođe da budu interesantna i za razvijene zemlje. S druge strane, i u samim razvijenim zemljama postoje paralelno različiti oblici akumulisanja sredstava za kulturu, što uključuje takođe i različite načine donošenja odluka o njihovoj distribuciji. Fiskalnim putem prikupljaju se budžetska sredstva koja se slivaju u centralne fondove i o kojima se odlučuje na centralistički način, tj. u tehnici klasičnog budžeta koja se decenijama nije bitno menjala. Uticaj centralne administracije na raspodelu tih sredstava na pojedine oblasti društvenog života, uključujući tu i kulturu, ostaje i dalje dominirajući. Istovremeno u lokalnim zajednicama se, kako prikupljanje tako i distribucija sredstava, vrši u formama kroz koje se neposrednije izražavaju volja i potrebe stanovništva. Socijalizacija kulturne politike i njenog najkonkretnijeg vida — finansiranja kulture, razvija se, dakle, brže u lokalnim zajednicama nego što je to slučaj sa odlučivanjem o centralnim fondovima za kulturu. Kulturna decentralizacija je, otuda, postala danas aktuelna kako za razvijene zemlje tako i za one u razvoju, a ona podrazumeva — i mora da podrazumeva jer bi inače bila samo formalna — takođe i decentralizaciju moći i uticaja pri odlučivanju o finansiranju kulturnih aktivnosti.

Biće ovde reči o zajednicama kulture, jednoj samoupravnoj instituciji u Jugoslaviji čija će iskustva biti kritički prikazana. Kroz njih se ostvaruje u kulturi, kao i u drugim oblastima društvenog života, socijalistički i demokratski princip ostvarivanja neposrednog uticaja građana na vođenje javnih poslova. Razvijanjem ovih novih oblika odlučivanja, koje uključuje i odlučivanje o finansiranju kulturnih delatnosti, jača društvena svest i odgovornost građana, ali se otvaraju i mnoga kvalitativno nova pitanja i dileme koje će, pretpostavljam, pobuditi vaše interesovanje. To je primer decentralizacije u kulturi koja uključuje i odlučivanje o korišćenju ne samo lokalnih, nego i centralnih fondova, i na svim nivoima — od federacije, republika i pokrajina do komuna. Mi ne možemo da ponudimo gotova rešenja, niti želimo da propagiramo sopstvena iskustva, jer smo u procesu veoma dinamičnih promena koji je ispunjen mnogim kontroverzama, ali ono što mogu da kažem to je da se traže rešenja za neposredno otvaranje celokupne društvene politike prema uticaju društva, što takođe podrazumeva neposredan uticaj društva i na koncipiranje i vođenje kulturne politike.

Savremeni svet se sve više povezuje i u njemu se stalno širi krug pitanja od zajedničkog interesa. Kultura, koja više nego druge oblasti društvenog života doprinosi povezivanju ljudi i razvijanju duha solidarnosti kao i osećanja pripadanja svetskoj zajednici, najneposrednije odražava zajedničke interese, čak i u tako specifičnim domenima kao što je kulturna politika i finansiranje kulture.

Izdvajanje u posebne grupacije, opravdavano praktičnim i često ubedljivim razlozima, ne doprinosi jačanju saradnje i osećanju odgovornosti za sudbinu sveta u celini i sudbinu čovečanstva, a to je cilj kultura u svim zemljama i sredinama. Ako je negiranje postojanja stvarnih i dubokih razlika u stepenu dostignutog i mogućnostima budućeg suprotno realnosti i u sukobu sa njom, isto tako suprotno realnosti je i negiranje mnogih zajedničkih elemenata. Nadam se da će ovaj skup doprineti osvetljavanju ovog pitanja i sugerirati zaključke koji će uvažavati oba ova protivrečna elementa u njihovom dijalektičkom jedinstvu.

Iako će o tome posebno biti reči u šestoj tački dnevnog reda, ukazujem na mogućnost koja mi se čini realnom i metodološki ispravnom, da buduću studiju o finansiranju kulture koncipiramo kao komplementarnu, u kojoj bi pojedine zemlje članice mogle da učestvuju, opredeljujući se na osnovu sličnosti aktuelnih problema za one aspekte finansiranja kulture koji su za njih i njihove uslove najaktuelniji. Ako je to prihvatljivo, onda bi naš zadatak bio da formulišemo osnovna pitanja iz ovog domena, a da zemljama članicama ostavimo da na osnovu sopstvene procene odluče na koji način, i sa kakvim prilozima, će se uključiti i dati svoj doprinos ovoj studiji.

Na kraju, želim da izrazim zadovoljstvo što je Unesko poverio mojoj zemlji organizaciju ovog skupa čiji će rad, ja sam uveren, predstavljati koristan doprinos razmeni iskustava sa ovog područja.

FRANTIŠEK MJEČKO

(POLJSKA)

Ako se složimo s tim da koncepcija (koja je tek u izgradnji) naučne discipline nazvane ekonomika kulture, obuhvata kako ekonomiku preduzeća i centara koji učestvuju u proizvodnji i širenju kulturnih dobara (tj. ekonomiku kulturnih službi) tako i primenjivanje znanja iz oblasti političke ekonomije na planiranje i usmeravanje procesa u kulturi (tj. ekonomiku kulturne politike), onda s pravom možemo tvr-

diti da su pitanja iz ove druge grupe problema posebno teška. Stoga nam razmena iskustava i saradnja na međunarodnom planu izgledaju posebno zanimljive i korisne. Iz tog razloga se moji predlozi i odnose upravo na tu grupu problema.

U poljskim sredinama u kojima se izučavaju problemi kulture još nije postignuta saglasnost u pogledu transponovanja ekonomskih i estetskih kategorija (ili civilizatorskih, — ako ih šire shvatimo). U diskusijama, koje su ponekad veoma žive, postavljaju se dileme koje su na izgled nerešive. Na pitanje jednih — onih koji su najvećma vezani za ekonomiju i skloni da ekonomske kategorije, koje smatraju univerzalnim, prihvate bez ikakvih ograničenja, — da li rashodi oko osnivanja neke ustanove u oblasti kulture donose koristi u vidu mnogo većeg radnog učinka, drugi odgovaraju da se to pitanje može postaviti u obrnutom smislu i da se možemo zapitati „šta je ekonomija učinila i šta ima nameru da učini da bi doprinela razvoju kulture i koji poduhvati imaju stvarnu vrednost u odnosu na kulturu", itd. Na predloge za stvaranje „ekonomike kulture" odgovaraju postulatom o „kulturi ekonomike". Na postulat o ekonomikama i u oblasti kulture, tesno vezan za ekonomsku misao, oni odgovaraju da se ekonomike uglavnom odnose na kvantitativne fenomene, a u kulturi je uglavnom reč o kvalitetu. Kultura — kažu oni — oblikuje čovekovu ličnost i čovekov stav u željenom smislu i beskorisno je izračunavati rashode sve dok napori ne donose očekivane rezultate, i povećavati izdatke sve dok napori daju rezultate. Na ovo pristalice ekonomskog tretiranja kulture odgovaraju da se određeni cilj može postići na način koji je u većoj ili manjoj meri skup.

Spor između ove dve tendencije dobija, dakle, oblik dileme koju je poljski ekonomista Oskar Lange zasnivao na političkoj ekonomiji, tvrdeći da, u društvenom životu, možemo da biramo između dva načina postupanja: možemo postizati ciljeve minimumom sredstava ili, pak, smatrati sredstva kojima raspolažemo kao polaznu tačku i nastojati da postignemo najveći mogući efekat. Koji je od ova dva puta ispravniji u oblasti kulture? Ili ako je od koristi ići i jednim i drugim, u čemu se sastoji dijalektika njihovog spajanja i akcije koja bi bila zasnovana na primeni obeju metoda?

Čini mi se da ova pitanja zaslužuju da se o njima razmišlja, ako želimo da usaglasimo svoje stavove na stvaralački a ne na mehanički način, i da tako stvorimo disciplinu koja će biti definisana kao ekonomika kulture.

Ipak, nisam siguran da je, na primer, organizovanje jednog sastanka stručnjaka koji bi ras-

pravljali o ovim pitanjima predstavljalo uspešan put ka izgradnji zajedničkog stava. Možda bi bolje bilo podrobnije formulisati problem, s tim da ga razrade dva ili tri centra, pa tek onda pristupiti organizovanju jednog sastanka stručnjaka.

U čemu bi se sastojao zadatak ovih stručnjaka? Polazim od principa da je izvor polemika u tome što se ekonomske kategorije temelje na materijalnim ciljevima i vrednostima, a kulturne kategorije na intelektualnim ciljevima i vrednostima. I jedni i drugi su neophodni, kako razvoju društva tako i razvoju pojedinih grupa i jedinica. Ne bi li trebalo da podrobnom analiziranju ekonomike kulture prethode razmišljanja koja bi nas dovela do usaglašavanja ili bar do približavanja naših shvatanja o osnovnim materijalnim i kulturnim potrebama (tj. psihičkim, duhovnim, estetskim, intelektualnim itd.) savremenog čoveka? Ne bi li smo se na ovaj način približili formulisanju jednog zajedničkog imenitelja ekonomskih i kulturnih vrednosti ne tvrdeći unapred, bez ispitivanja, da su u pitanju ekonomske ili estetske kategorije koje već poznajemo ili kategorije stvorene polazeći od određene osnove, — a poznato je da je stvaranje svake naučne discipline neminovno prolazilo kroz ovakvu fazu.

Sve što sam izložio ne znači da i najveći skeptici, kad je reč o ekonomici kulture, ne vide nikakvu mogućnost primene ekonomskih zakona i koncepcija na kulturu. Pored računovodstava i knjigovodstava u preduzećima koja se bave kulturnim uslugama (ova pitanja ostavljam po strani), u ovu vrstu problema mogu se ubrojiti, na primer, i odgovori na pitanja kao što su sledeća:

— koliko knjiga mogu pročitati savremeni ljudi različitog obrazovanja i različitih društvenih i kulturnih potreba i, shodno tome, kako organizovati izdavanje i rasturanje knjiga;

— koliki je broj pozorišta, bioskopskih i koncertnih dvorana stvarno potreban da bi se u određenim uslovima, a zavisno od prostora i saobraćaja, obezbedilo, s jedne strane, da ti centri budu pristupačni stanovništvu, a s druge strane, da se rad tih centara isplati;

— koji su načini stručnog osposobljavanja kadrova za rad u oblasti kulture najuspešniji i samim tim i najjevtiniji;

— koji deo svog budžeta namenjuju zadovoljavanju kulturnih potreba porodice iz raznih društvenih sredina i od čega zavise ukusi koji su konstatovani u toj oblasti, itd.

Kad je u pitanju uticaj kulture na formiranje pogleda na svet i mogućnost primene ekonomske računice u ovoj oblasti, skeptici se boje da se ekonomski pojmovi (koji sadrže elemente za vrednovanje pojava u kulturi) ne presađuju mehanički na tle kulture. Poznato je, na primer, da je za proizvođača svaka masovna proizvodnja jeftinija od male serije. Ako bismo ovaj princip mehanički prenosili u oblast kulture, doprineli bismo njenom osiromašenju, a u dogledno vreme to bi čak dovelo do potiskivanja njenih instrumentalnih funkcija u odnosu na proizvodnju. Ono što bi bilo jevtino sa gledišta svakog pojedinog proizvođača, moglo bi s vremenom ispasti skupo za društvo u celini.

U oblasti ekonomije, kao i u oblasti kulture, o ovom problemu često se raspravlja kao da je u pitanju sledeća dilema: treba li stvarati ili proizvoditi podjednako za sve ili, pak, stvaralaštvo ili proizvodnju namenjivati eliti? Međutim, dovoljno je promeniti platformu poređenja pa videti da se, umesto suprotstavljanja ove dve mogućnosti, javlja problem funkcija koje vrše eminentni stvaraoci u masovnoj kulturi (kao industrijska preduzeća sa ultra-modernom opremom u celokupnoj privredi jedne zemlje). Razumnim spajanjem ovih elemenata može se, na primer, dokazati da je sa stanovišta društva preporučljivo i ekonomično otvarati bankarske kredite velikim stvaraocima (čovek koji je zaista stvaralac stvara više no što potroši), a ovo bi se moglo primeniti i u zaključcima o načinima finansiranja kulture. Ako ovu platformu ostavimo po strani, problem finansiranja velikih stvaralaca dovodi često do žestokih diskusija koje se ne završavaju konstruktivnim zaključcima.

Imao sam prilike da učestvujem u diskusiji lica koja se profesionalno bave kulturom i školstvom, a koja su raspravljala o sledećoj temi: da li je za društvo bolje da izgradi tri velika stvaraoca u određenoj oblasti ili tri stotine obrazovanih osoba? Jedni su isticali uticaj tri jake ličnosti (koji je moguć u doba masovnih komunikacija), drugi su podvlačili stvaralačku ulogu masovne kulture i mnogo veće izglede da se u jednoj sredini sa visokim kulturnim nivoom pojave istaknuti pojedinci. Na kraju smo se svi složili da su društvu isto toliko potrebni eminentni stvaraoci koliko i kulturni građani i da jedna razumna kulturna politika mora da raspolaže potrebnim poznavanjem najuspešnijih oblika organizovanja i finansiranja kulturne delatnosti.

Prethodna empirijska proučavanja sprovedena su u vezi sa ovim pitanjem, ne među profesionalnim stvaraocima na polju kulture, već u raznim mestima; ova proučavanja otkrila su i neke neočekivane činjenice. Tako su se, na primer, neke aktivne kulturne grupe obraćale ad-

ministrativnim vlastima ili društvenoekonomskim organizacijama i tražile pomoć za izgradnju zgrada i za otvaranje neke dobro opremljene kulturne ustanove. Vlasti su pristale, pod uslovom da se u datom mestu sakupi najmanje polovina potrebnih sredstava. Sagrađen je moderan dom kulture, ali su kulturna delatnost, pa čak i kulturne potrebe društva u datom mestu opali. Šta se to dogodilo? Koji su to ekonomski i društveni zakoni u pitanju?

Učinjen je pokušaj da se takav slučaj objasni na taj način što je analizirana jedna seoska grupa od otprilike dve hiljade stanovnika iz okoline Krakova koja već godinama razvija živu društvenoekonomsku i kulturnu delatnost. Za trideset godina stanovnici ovog sela izveli su obimne radove, koristeći minimalni bankarski kredit (koji, naravno, vraćaju). Na primer:

— uveli su struju na svim poljskim dobrima,

— osnovali zadružno preduzeće koje proizvodi keramiku za umetničke radove,

— osnovali su srednju stručnu školu koja priprema kadrove za ovo preduzeće,

— uveli su gas u sve stambene zgrade,

— rekonstruisali su i modernizovali gotovo sve zgrade,

— izgradili asfaltni put,

— uvode vodovod,

— organizuju u selu predstave jednog pozorišta iz Krakova najmanje četiri puta godišnje,

— imaju svoj folklorni ansambl za igru i pesmu,

— preuredili su jednu staru ciglanu u dvoranu za skupove i u njoj organizuju diskusije, večernje igranke, tako da im ova dvorana služi kao dom kulture u kome se mogu zadovoljiti mnoge kulturne potrebe.

Samo jedan službenik je tu zaposlen sa punim radnim vremenom; to je vođa folklorne grupe; tri osobe rade sa polovinom radnog vremena (kino-operator i dve žene, od kojih jedna radi u bifeu, a druga čisti dvoranu). Dve osobe koje na smenu prodaju novine i knjige dolaze iz drugog mesta i nemaju većeg udela u kulturnom životu, — u kome preovlađuju oni koji nisu manuelni radnici, službenici fabrike keramike, među kojima dva likovna umetnika, nastavnici osnovne i srednje stručne škole, kao i školovani poljoprivrednici.

U društvenoekonomskom i kulturnom životu posebnu ulogu igra zadružna fabrika umetničke keramike, koju su organizovali sami stanovnici i koja danas upošljava 200 seoskih stanovnika. Zahvaljujući ovom industrijskom preduzeću nastale su mnoge inicijative u oblasti privrede i kulture, — da pomenemo samo osnivanje stručne škole koja priprema kadrove za fabriku i dovod gasa (deo troškova za dovod gasa pokrila je fabrika). Fabrika stavlja svoje prostorije na raspolaganje folklornoj grupi, sastavljenoj uglavnom od radnika i članova njihovih porodica i daje platu njenom rukovodiocu. I još nešto: obdanište, koje mogu da koriste sva deca, otvoreno je ovde ranije nego u drugim selima, s obzirom na to da je ono korisnije roditeljima zaposlenim u fabrici nego poljoprivrednicima. Sve ove inicijative od opšteg ili kulturnog značaja preduzete su iz ekonomskih razloga, — svi đalo se to nama ili ne, — i smatrane su kao prateće pojave. To dokazuju datumi. Zahtevi u vezi s izvesnim kulturnim poduhvatima postavljani su još ranije, pa čak su — kao što je bio slučaj sa domom kulture — i sredstva već bila sakupljena; međutim, ostvarivanje poduhvata na kulturnom, prosvetnom i društvenom polju obično je ovde bivalo sporije nego kad su u pitanju poduhvati u oblasti privrede, i oni prvi su obično sprovođeni paralelno sa ovim drugim.

To ne znači da su mesni rukovodioci potcenjivali društvene i kulturnoprosvetne inicijative. One jesu bile na drugom mestu, ali su pratile sve inicijative u privredi, i u svesti mesnih rukovodilaca i organizatora često su bile u prvom planu. Kad smo hteli da saznamo kako je ovo mesto, koje je imalo iste uslove kao i okolna sela, postizalo bolje rezultate u ekonomskom i kulturnom razvoju, ustanovali smo da je veliku ulogu u tome imalo izvanredno uspelo kombinovanje inicijativa u oblasti ekonomije i u oblasti kulture. Da nije bilo poduhvata u oblasti ekonomije, stanovnici ne bi imali sredstva za razvijanje društvene i kulturne delatnosti. Kulturne manifestacije za koje se plaćala ulaznica služile su za prikupljanje sredstava namenjenih u ekonomske svrhe. Ali, da se nisu bavili kulturnom delatnošću stanovnici ovog sela ne bi imali duhovne snage, oduševljenja, dovitljivosti i požrtvovanja za ostvarenje ekonomskih zadataka.

Naveo sam ovaj primer da bih ukazao na neophodnost prethodnih diskusija, pa čak i prethodnih istraživanja o tome kako ekonomija i kultura deluju jedna na drugu, — a ta činjenica odveć je često razmatrana na planu zavisnosti između kulturnog nivoa radnika i njegove stručne sposobnosti, pri čemu se nije razmišljalo o tome gde, kad i kako radnik podiže svoj kulturni nivo niti o tome kad će i u toku kojeg

rada biti iskorišćene njegove sposobnosti i stečene navike.

Na kraju, možemo konstatovati da je pri finansiranju masovne kulture, pri organizovanju i održavanju skupih kulturnih centara sa modernim uređajima, isto tako preporučljivo, pa čak i ispravnije, nameniti izvestan procenat finansijskih sredstava ostvarivanju inicijativa raznih društvenih sredina ili čak podsticanju neke kulturne delatnosti (npr. aktiviranju nekog mesnog kafe-kluba), kako bi se dobila sredstva za ostvarivanje ekonomskih planova koje su svi prihvatili. Tako bi se mogla oživeti delatnost kulturnih centara, mogao bi se podići njihov ugled, pa čak bi se mogao suzbiti i glas koji o njima neki pronose, kao o ustanovama koje gutaju vreme namenjeno sticanju materijalnih dobara.

U tako orijentisanim istraživanjima bilo bi možda potrebno koristiti eksperimentalne metode, koje će, nadam se, primenjivati zainteresovane zemlje i sredine.

Kao sociolog, a ne kao ekonomista i finansijski stručnjak, ostavljam svesno po strani tehničke i čisto ekonomske probleme nove discipline koja je u izgradnji i koju smo nazvali ekonomikom kulture. Činim to zato što cenim mišljenje onih ekonomista-stručnjaka za kulturu koji smatraju da je u sadašnjoj etapi razvoja ekonomike kulture snaga ove discipline u tehnikama ekonomskih analiza, a njena slaba tačka u vrednosti društveno-kulturnih analiza. Oni zahtevaju da se radovi sprovode uporedo u oblasti ekonomije i u oblasti sociologije kulture, kao i da se vodi bolja statistika kulture.

Uporedna ekonomska i sociološka analiza informacija o izvorima i vidovima finansiranja kulture u raznim društvenim sredinama, odgovarajuća analiza dokumentacije o široko shvaćenom umetničkom i kulturnom životu (umetnička kultura, sportovi, razonoda), kao i uporedna ekonomska i sociološka analiza informacija o stanju kulturne infrastrukture jedne zemlje, njenih institucija i kadrova, može biti od koristi u toku etape pripremanja rada, na međunarodnom planu, u vezi sa ekonomikom kulture. Ali, da bi dugoročna međunarodna istraživanja urodila plodom, neophodno je usvojiti opšte teorijske principe, bez kojih bi buduća detaljna istraživanja bila nepovezana i neprecizna. Čini mi se, čak, da bi ovim istraživanjima trebalo da prethodi definisanje osobenosti raznih zemalja i društvenih grupa.

Na primer: obim i karakter tržišnih odnosa u celokupnom društvenoekonomskom životu društava predstavljaju činilac koji duboko menja uticaj ekonomskih mehanizama na procese koji se dešavaju u oblasti kulture (npr. nastanak i stva-

ranje kulturnih dobara, njihov promet i raspodela, njihova trajnost i, najzad, socijalne funkcije koje ona ispunjavaju). U suštini, ako se ostave po strani razlike u karakteru i rasponu tržišnih odnosa u zemljama koje bi učestvovale u eventualnim istraživanjima o ekonomici kulture, dobićemo rezultate koji se mogu upoređivati kad su u pitanju ekonomske tehnike (koje se odnose na ekonomiku kulturnih službi), ali koji su pogrešni i koji se čak ne mogu ni upoređivati kad je reč o ekonomskim i društvenim funkcijama različitih načina rukovođenja razvojem kulture u datom društvu. Stoga mi se čini da je, na početku dugoročnih istraživanja o finansiranju kulture koja predviđa UNESCO, korisno izraditi neke sintetičke i značajne indekse koji bi nam omogućili da ocenimo karakter i raspon tržišnih odnosa u ovim društvima. Time bi se omogućilo i analiziranje svih dobijenih rezultata i njihovo poređenje, s tim što bi se vodilo računa o osobenostima svake pojedine zemlje i svakog pojedinog društva.

Da bi se izbegli eventualni nesporazumi, odmah ću podvući da ne mislim toliko na opšte razlike između kapitalističkih i socijalističkih zemalja u ovoj oblasti koliko na razlike koje se odnose na pojedine oblasti društvenog života, kao što su zdravstvo, prosveta i kultura, u kojima svako društvo teži da manje-više ograniči zakone ponude i potražnje. Navedimo između ostalog širenje lekarske etike koja nalaže lekaru da ukaže pomoć svakoj žrtvi u nesrećnom slučaju ma kolika bila suma koju žrtva ima u džepu, ili pak etiku nastavnika koja nalaže ovome da se stara o svakom učeniku u razredu, pa čak i umetničke galerije u kojima su veoma dragocene slike izložene pogledima sviju besplatno ili po veoma umerenoj ceni, bez obaveze da se slike kupe i bez povećavanja tražnje do granice nemogućeg. Utvrđivanje polazne tačke ovih ograničenja moglo bi se smatrati kao podatak na osnovu kojeg bi se mogle određivati objektivne, mada relativne vrednosti pri analiziranju rezultata detaljnijih istraživanja.

Drugi jedan činilac opšteg karaktera, bez kojeg je teško oceniti vrednost i poređenje međunarodnih istraživanja u oblasti ekonomike i finansiranja kulture u različitim društvima, izgleda da se ogleda u stepenu institucionalizma, drugim rečima u stepenu u kome su organizacije prisutne u celokupnom društvenom i kulturnom životu naroda, pa čak i u proporcijama uticaja društvenih organizacija od opšteg značaja na celokupan društvenoekonomski život ovih zemalja.

I u ovoj oblasti izradu sintetičkih indeksa koji omogućuju da se odredi institucionalni karakter života, naročito kulturnog života u zemljama koje

učestvuju u međunarodnim istraživanjima, treba smatrati kao preduslov uspeha svih narednih istraživanja.

Ekonomika kulture je u Poljskoj disciplina koja se tek rađa. Ima zemalja u kojima su ideje u ovom pogledu razvijene, a ima i onih u kojima radovi posvećeni ekonomici kulture stoje na istoj tački. Nastojao sam da izložim predloge koji su rezultat naših razmišljanja o radovima čije bi nastavljanje u međunarodnim razmerama moglo doprineti razjašnjavanju i usaglašavanju stavova, kao i usmeravanju istraživanja u cilju povećavanja rezultata koji se ispoljavaju u kulturnom i društvenom razvoju naših zemalja.

SITA NARASIMHAN

(INDIJA)

Iako očigledno postoji potreba za kvantitativnim pregledom finansiranja kulture, kao i varijacija zavisnih od strukture finansiranja, ne sme se izgubiti iz vida da je veoma teško kvantifikovati takve podatke.

Ja bih htela da predložim jednu sasvim jednostavnu razliku koju treba uključiti u definiciju domena kulture. U društvenim naukama, posebno u antropologiji, pravi se razlika između „tradicionalnih" i „modernih" kultura i proučavaju se proces „modernizacije" i načini na koje se taj proces odvija u raznim zemljama. Mislim da su veoma važna dva elementa: pismenost i tehnologija, jer oni posebno utiču i na procenu finansiranja i na politiku finansiranja kulture. Kulture bi se, tako, mogle podeliti na pismene i usmene. Ili, još na tehnološke i pre-tehnološke.

Iako bi zbog upotrebe ovakve terminologije nužno došlo do izvesnih poklapanja, mogle bi se uočiti i neke značajne razlike. Na primer, mnoga tehnološki razvijena društva su u velikoj meri zavisna od vizuelnih sredstava komunikacije u praksi i u širenju kulture. Većina društava usmene kulture ne poseduje takva sredstva, pa su osuđena na to da im kultura ostaje u uskim okvirima. Ovi faktori prisutni su, u različitoj meri, skoro u svim zemljama, bez obzira na njihovu veličinu.

Mislim da bi, u skladu sa našim ciljevima, bilo najbolje imati te razlike u vidu, i o kulturama govoriti kao o tehnološkim i pre-tehnološkim. Sredstva masovne komunikacije (štam-

pa, radio, televizija, film, itd.) veoma su važan i pri finansijskim poređenjima lako merljiv faktor učešća države u finansiranju kulture. To je, takođe, i oblast u kojoj je vladina politika od ogromnog uticaja na postojeće sheme i norme u kulturi.

Ukoliko prihvatimo ovo jednostavno razlikovanje, lako ćemo u takvu sliku o jednoj zemlji uklopiti i podatke o pismenosti. To se može učiniti veoma jednostavno, tako što bi se posmatralo koji deo nacionalnog i regionalnog budžeta ide: (a) za opismenjavanje, (b) za održavanje postignutog stepena pismenosti, i (c) za obezbeđivanje materijala potrebnog pismenima i polupismenima u raznim fazama njihovog života.

Sledeću jednostavnu i praktičnu osnovu za poređenje mogli bi činiti podaci o stepenu u kome država podstiče obrazovanje, o obimu u kome finansira obrazovanje, o starosnim grupama onih koji se obrazuju, o vrstama obrazovanja itd.

PRE-TEHNOLOŠKA DRUŠTVA

Prema našem shvatanju, najvažniji činilac u razmatranju pre-tehnoloških kultura jeste da one pokazuju tendenciju da su nekomercijalizovana ili nepotpuno komercijalizovana društva. I, u većini slučajeva — što čini problem još složenijim — to su društva na putu ka komercijalizaciji.

Takva društva, prema tome, moraju biti posebno opisana i analizirana, kako bi se mogla uočiti njihova specifična situacija.

U društvima u kojima kultura nije komercijalizovana, i država ne podstiče obrazovanje, niti ga finansira, doprinos *društva* obrazovanju i stvaralaštvu može biti značajan, iako se odvija na tradicionalan način, i to kako za konvencionalne oblike opismenjavanja tako i za usvajanje veština potrebnih za opstanak.

U takvoj jednoj hipotetski „čistoj" pre-tehnološkoj kulturi „privatna potrošnja" i umetnička produkcija, kao i mogućnosti za stvaralaštvo bili bi u velikoj meri zavisni od društvene strukture i obima u kojem je društvo zainteresovano da čuva i razvija postojeće kulturne forme, ili od mere u kojoj društvo želi da učestvuje u menjanju postojećih shema.

Takva „čista" društva još uvek postoje, iako ne u velikom broju, u raznim delovima sveta.

Međutim, mnogo je više društava koja napuštaju tu vrstu strukture i kreću ka komercijalizaciji.

Ta društva su ušla u orbitu sredstava masovne komunikacije, a posebno radija. Podjednako važan činilac u određivanju oblika kulturne aktivnosti je i proces urbanizacije, kao i dostupnost kulture i troškovi prevoza. Oblici kulturnih aktivnosti u gradu nužno se razlikuju od seoskih koje su pod uticajem poljoprivredne proizvodnje. Ja sam se založila za razmatranje „čistih" društava da bi se videlo mogu li se izgraditi kriterijumi pomoću kojih bi se utvrdile razlike koje postoje, kao i detalji promena do kojih dolazi tokom razvoja. Verovatno je da se društva koja razmatramo nalaze u različitim stadijumima razvoja. Ona se razlikuju i u pogledu društvene strukture.

Ukoliko bismo mogli da u svoj rad uključimo analizu strukture društva i njegovog delovanja na kulturne aktivnosti, koristeći usaglašenu terminologiju, bili bismo u stanju, na osnovu takvih podataka, da izradimo sistem procene koji bi mogao da nam posluži prilikom kvantifikovanja.

Vrednost toga bi, po mom mišljenju, bila dvostruka. Prvo, izbegli bismo greške do kojih nužno dolazi kada se koriste pojmovi izvedeni iz otuđenih društvenih i organizacionih oblika. Drugo, prednost leži u iznalaženju terminologije koja se može primeniti i na tehnološki razvijena društva. To bi nam pomoglo u rešavanju problema vezanih za izvesne tačke našega dnevnog reda.

TEHNOLOŠKA DRUŠTVA

Ova društva su u većini slučajeva urbanizovana ili urbano orijentisana. Pismenost je u ovim zemljama razvijena u različitoj meri. Stepen informisanosti je često viši od stepena pismenosti zbog razvijenosti sredstava masovne komunikacije. Tamo gde država finansira obrazovanje, kulturu i sredstva masovne komunikacije, obično je lakše, u izvesnom smislu, prikupiti podatke o izdvajanjima za kulturu na nacionalnom i regionalnom nivou.

Verovatno je da su takve države mnogo određenije u formulisanju sopstvene kulturne politike i zainteresovanije za njenu realizaciju.

NAČINI PROCENJIVANJA

Po mom mišljenju, ni izdvajanje sredstava od strane države po stanovniku, ni deo koji se daje za kulturu u odnosu na ukupna državna davanja, ne mogu biti pravi pokazatelji kulturnih aktivnosti u tako velikom broju zemalja. Prvi je veoma grub, i ne uključuje istorijske, regionalne

i klasne činioce. Drugi može imati smisla samo ukoliko se prikupljaju svi pojedinačni podaci za budžet.

Sumu koju pojedinac izdvaja za kulturu veoma bi bilo teško izračunati, a javile bi se i greške karakteristične za izračunavanja na osnovu slučajno odabranog uzorka. Dovoljno veliki (stratifikovani) uzorak koji bi obuhvatio regionalne, profesionalne i klasne stratume, bio bi izuzetno skup. Pored toga, time ne bi mogle da se obuhvate nekomercijalizovane aktivnosti koje postoje u svakom društvu: narodne igre, neprofesionalne pozorišne trupe, ili pripovedanje, pevanje i igranje koje se odvija na seoskim festivalima i vašarima u Indiji.

Zbog toga smatram da nam je potrebna analiza društvenih i kulturnih struktura u svakoj zajednici, naciji ili regionu, da bismo bili u stanju da procenjujemo potrebe za finansijskom pomoći.

JEDAN PREDLOG

Na osnovu ovoga o čemu sam do sada govorila, ja bih predložila jedan negativan pojam — „kulturna osiromašenost", koji bi mogao da nam posluži kao korisna alatka. Do situacije označene tim pojmom može da dođe zbog ratova, nesreća, brzih društvenih promena i neprilagođenosti koje ih prate, i iz mnogih drugih razloga. Države-članice UNESCO-a treba da nas upoznaju sa svojom kulturnom politikom i sa razlozima zbog kojih podstiču i potpomažu neki poseban vid aktivnosti u posebno vreme i na posebnom mestu.

U mnogim zemljama se prilično radilo u kulturno osiromašenim oblastima. Bilo bi veoma korisno predložiti tamo gde se na taj način nije razmišljalo, ideju o kulturnoj osiromašenosti, i hrabriti zemlje-članice da formulišu kulturnu politiku. To bi se moglo postići uz međunarodnu saradnju i razmenu iskustava stečenih u drugim zemljama. To bi bilo samo po sebi vredno za poboljšanje sporazumevanja među raznim kulturama.

ODNOS PREMA UPOREDNIM ISTRAŽIVANJIMA

Jasno je da problem budžetiranja i finansiranja kulturnih aktivnosti ne može da se isključi iz interesa UNESCO-a da unapređuje uporedna istraživanja kulture. Po mom mišljenju, do razrađenih kriterijuma za poređenje može se doći samo kroz takva uporedna istraživanja. Ti kriterijumi treba da iskažu, uporedo sa izmenama

u potrebama u pojedinim kulturama, i nužno različitim kulturnim i društvenim ciljevima, različitosti ne samo među pojedinim društvima, nego i među pojedinim istorijskim fazama razvoja jednog istog društva.

ZAKLJUČAK

Na kraju, navešću neke činioce koji su od uticaja na politiku finansiranja kulture i kulturnu politiku — za koju je svaka nacija nužno odgovorna.

(a) Društvena struktura i dinamika razvoja u pojedinim vremenskim periodima.

(b) Stepen urbanizacije i državna tehnologija, koji određuju relevantne kriterijume kao što su: izbor između pozorišta i muzeja, itd.

(c) Postojanje ili nepostojanje sredstava masovne komunikacije, uključujući i štampu, i obim u kome su finansirana i pod kontrolom države.

(d) Stepen komercijalizacije kulture i nekomercijalizovani oblici kulturne aktivnosti.

(e) Stepen u kome država finansira obrazovanje.

(f) Procenat pismenog stanovništva.

Na osnovu takvih podataka moguće bi bilo razraditi sistem merenja koji bi smanjio ulogu subjektivnih procena prilikom poređenja koja se u oblasti finansiranja kulture vrše na međunarodnom planu.

ANDRE FORTIJE

(KANADA)

Čim je u pitanju kulturna politika, to jest direktna intervencija države u oblasti kulture, planer i tehnokrata nailaze na teškoću koja je ogromna, a sastoji se u izmirenju ciljeva uglavnom kvalitativnog karaktera i strategija koje se zasnivaju na kvantitativnom ocenjivanju tih ciljeva i sredstava koja treba upotrebiti da bi se oni postigli.

Ta teškoća nije, izgleda, nigde tako očigledna kao u oblasti umetnosti, u kojoj je pojam kvaliteta od suštinskog značaja, ali u kojoj je korišćenje kvantitativnih podataka ipak potrebno da bi se tačno znalo odakle se polazi i kuda se ide. U ovom saopštenju postavio sam sebi za zadatak

da pokažem da je poznavanje podataka kvantitativnog karaktera neophodno svakoj efikasnoj akciji u cilju poboljšanja samog kvaliteta umetničkog života, a da u isto vreme ukažem i na neke načine istraživanja i razmišljanja u vezi sa ovim pitanjem.

Moja razmatranja će se velikim delom zasnivati na predavanju koje sam pre dve godine održao na Univerzitetu Jork u Torontu pod naslovom „Kvantitativni prilaz kvalitativnom razvoju umetnosti u Kanadi."

Ne dešava nam se često da umetnički kvalitet razmatramo polazeći sa stanovišta kvantiteta. Teško je, doduše, naći dva izraza koja bi, na izgled, bila toliko suprotna jedan drugom i koje je tako teško pomiriti sa stanovišta umetnika, kao i sa stanovišta ljubitelja umetnosti. Verujte mi da i sam s nepoverenjem gledam na tako raširen kult kvantiteta i na ravnodušnost prema kvalitetu; s podozrenjem posmatram one koji slepo veruju u organizaciju, standardizaciju i koji su od materijalističkog shvatanja svih stvari stvorili religiju.

U svakom slučaju, čini mi se da pri razmatranju prirode umetničke delatnosti brzo uvidimo da se ona sastoji od tri glavna elementa koja neprekidno utiču jedni na druge: stvaranje, komunikacija i potrošnja. Pod potrošnjom podrazumevam ono što se obično naziva publikom, auditorijumom. Međusobni uticaj pomenuta tri elementa možemo grafički predstaviti na sledeći način:

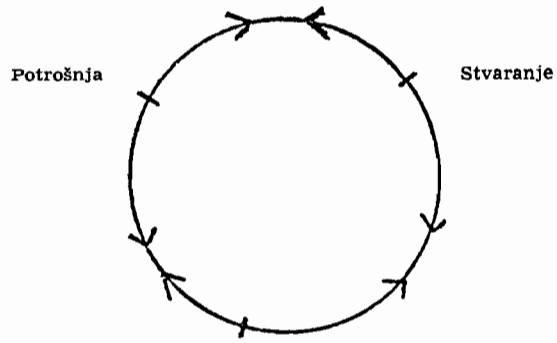

1. Grafička predstava međusobnog uticaja komponenata umetničke delatnosti

Umetnička delatnost stvara kvalitet života za sve one koji imaju udela u jednom od pomenuta tri aspekta: za autore, za one koji umetničko delo komuniciraju i za one koji sačinjavaju

auditorijum. Nivo ovog kvaliteta života zavisi od stepena i jačine učestvovanja u jednom od tri aspekta. Ali, kvalitet umetničke delatnosti može se ocenjivati zavisno od najmanje dve vrste različitih vrednosti: čisto estetskih vrednosti i društveno-kulturnih vrednosti. S obzirom na položaj umetnosti uopšte, kao i na njihovu prirodu i potrebna finansijska sredstva, ne čini nam se mogućim da jedno društvo postiže estetske ciljeve bez intervencije države. Nasuprot ovome, izgleda, na prvi pogled, da ništa ne sprečava društvo da značajne društveno-kulturne ciljeve postiže oslanjajući se na slobodno funkcionisanje tržišta; ovi ciljevi, međutim, ne lebde negde u praznom; oni neminovno utiču na estetske vrednosti, i može se pretpostaviti da će akcija države još više doprineti njihovom formiranju.

Ilustracije radi dajemo grafikon čija vertikalna koordinata odgovara kvalitetu estetskih ciljeva koje treba dostići, a horizontalna koordinata stepenu učestvovanja ljudi u umetničkom stvaranju, to jest u ostvarivanju društveno-kulturnih ciljeva. Možemo povući jednu krivulju:

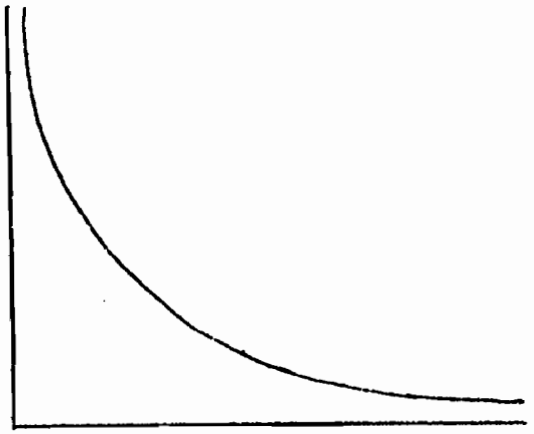

2. Krivulja estetskih ciljeva i stepena učestvovanja u situaciji kad država ne interveniše u umetničkom životu.

U situaciji u kojoj država ne bi intervenisala, mogli bismo utvrditi, kao na ovom grafikonu, da kvalitet opisuje asimptotsku krivulju pored vertikalne koordinate, što znači da bi veoma malo ljudi učestvovalo u umetničkoj delatnosti ako bi estetski ciljevi bili visokog nivoa. U naknadu za to, broj učesnika bi se povećavao ukoliko bi opadao kvalitet i tako bismo se našli pred drugom asimptotom.

Pogledajmo sad situaciju u kojoj bi država intervenisala u cilju podizanja estetskih nivoa:

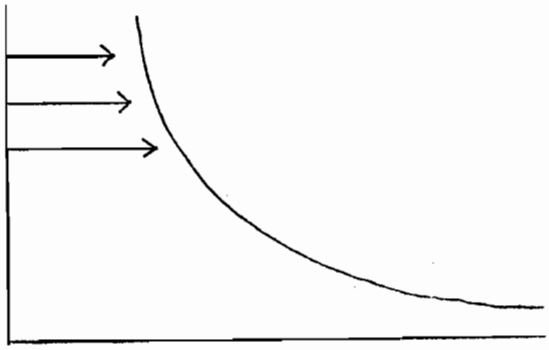

3. Krivulja estetskih ciljeva i stepena učestvovanja u umetničkoj delatnosti kad država interveniše u oblasti estetike

Vidimo da se krivulja udaljuje prema desnoj strani, da estetski ciljevi dostižu više nivoe i da sve veći broj lica učestvuje u umetničkoj delatnosti. Takav je, ubeđen sam u to, stvarni rezultat uticaja koji vrše vlade u oblasti umetnosti. Međutim, uskoro uviđamo da ako više ljudi i uzme učešće u kvalitetnijoj stvaralačkoj delatnosti, još veći je broj onih koji u takvoj delatnosti gotovo i ne učestvuju. Moglo bi se dokazati i to da je ograničen broj estetskih ciljeva na koje možemo da privolimo određeno stanovništvo. Kultura se ne može nametati.

To nas navodi da razmotrimo drugi interesantan aspekt intervencije države: akciju odozdo nagore na krivulji koju ovde dajemo:

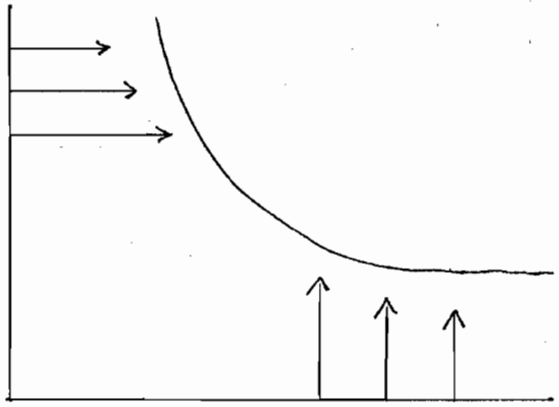

4. Krivulja estetskih ciljeva i stepena učestvovanja u umetničkoj delatnosti kad država interveniše u podizanju i estetskog i društveno-kulturnog nivoa

Zanimljivo je napomenuti da ova vrsta intervencije ima za rezultat podizanje opšteg nivoa krivulje to jest estetskog kvaliteta. Na takve primere nailazimo u programima koje je poslednjih godina spovodila kanadska federalna vlada u cilju upošljavanja izvesnih kategorija građana ili u cilju podsticanja privrede u izvesnim delovima zemlje. Priličan broj subvencionisanih projekata u okviru ovih programa bili su usmereni i ka društvenim ciljevima i ka umetničkim ili kulturnim ostvarenjima.

Sve u svemu, izgleda da su ovakvi eksperimenti donosili pozitivne rezultate, ali mislim da kanadska vlada još ne raspolaže onim osnovnim podacima koji su joj potrebni ako želi da u ovoj oblasti obezbedi postizanje najvećeg mogućeg učinka, kako u pogledu kvaliteta života tako i u pogledu učestvovanja publike.

Jednom rečí, treba da budemo u stanju da odredimo kojom bismo kombinacijom sredstava obezbedili najbolji učinak kad su u pitanju ciljevi koje želimo postići. Da bismo došli do približno tačne ocene tih sredstava, trebalo bi da imamo na raspolaganju obilje statističkih podataka i kvalitativnih analiza. Međutim, moramo priznati da su informacije kvantitativnog karaktera, o umetničkom životu, još veoma nedovoljne u Kanadi, kao što je to slučaj, izgleda, i u svim zapadnoevropskim zemljama, kako je to pre nekoliko godina utvrđeno na konferenciji UNESCO-a u Helsinkiju. Srećom, neke zemlje su prišle rešavanju tog problema. Kod nas je federalna vlada, preko Kanadske statistike i državnog sekretarijata, počela da prikuplja i objavljuje statističke podatke iz oblasti umetnosti, a Savet za umetnost objavio je poslednjih godina više studija o scenskim umetnostima. Sem toga, izvestan broj ustanova koje nisu na državnom budžetu počele su da prikupljaju podatke i već se može planirati osnivanje jedne centralne službe. Želim da ukažem i na istraživačke radove koji se preduzimaju poslednjih godina na nekim univerzitetima, naročito na univerzitetu Jork u Torontu. Ipak, problemi su tako složeni, a podaci tako malobrojni, da bi, čini mi se, sakupljanje podataka trebalo organizovati sa više sistema i metodičnosti, ako želimo da u što kraćem vremenu omogućimo što bolji razvoj pomenutih radova.

Veoma je teško, u ovoj oblasti, praviti poređenja sa drugim zemljama, s obzirom na to da svaka zemlja ima svoj način na koji vodi statistiku i odabira kategorije podataka na osnovu kojih je moguće izraditi programe i odrediti

kulturnu politiku. Ipak ću dopustiti sebi da predložim sledeći trodimenzionalni prilaz ovom problemu:

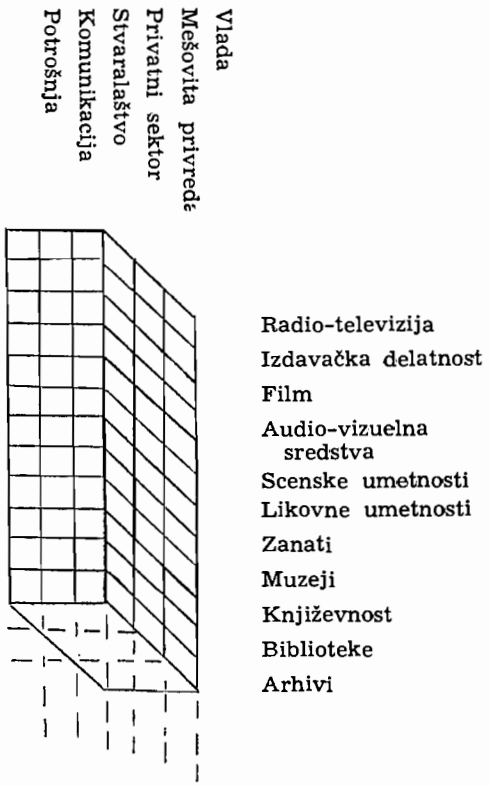

5. Trodimenzionalni prilaz, u cilju kvantitativne analize umetničkog života

Vidimo da ovaj grafikon ocrtava kocke, od kojih svaka može da bude predmet istraživanja podataka, koji bi se zatim sistematski proučavali. Glavna prednost ovakvog prilaza sastoji se u tome što omogućuje koncentrisanje istraživanja u prioritetnim sektorima i sektorima koji se graniče sa ovima, što je, očigledno, efikasnije nego rasipanje napora u svim pravcima. Ako se, na primer, smatra da treba neodložno preispitati politiku koja se vodi u Kanadi u vezi sa scenskim umetnostima, da bi vlada formulisala novu politiku, mi ćemo napore usredsrediti ne samo na četiri discipline koje obično nazivamo scenskim umetnostima, to jest na muziku, pozorište, balet i operu, nego ćemo istraživanja proširiti i na oblasti radio-televizije, filma i audio-vizuelnih sredstava, koje su povezane sa scenskim umetnostima.

Druga jedna prednost sastoji se u tome što bi ovakav pristup omogućio poređenja između raznih zemalja. Jedna od glavnih prepreka na koje je nailazio UNESCO pri obradi statistike kulture leži u razlikama između sistema — kad nije u pitanju odsustvo svakog sistema — u 131-oj zemlji članici. Kad UNESCO pokuša da napravi komparativni pregled državnih rashoda namenjenih kulturnoj delatnosti primoran je da konstatuje da je nemoguće izvršiti takav zadatak iz tog razloga što bi gotovo u svim slučajevima trebalo da upoređuje različite podatke, jabuke i pomorandže, eto, baš tako! Neke zemlje stavljaju radio-televiziju u rubriku informacija, druge u rubriku kulture, neke opet, kao što je nedavno bio slučaj u Kanadi, u rubriku nacionalnog dohotka; statistički podaci koji se odnose na film stavljaju se u Kanadi u rubriku službi. Nikada još nismo pokušali da statistiku kulture sredimo na iole svrsishodan način.

Treba napomenuti da se naslaga kocki na mom grafikonu može produžiti, proširiti ili povisiti na taj način što bi im se mogle dodavati druge komponente ili sporedni elementi. Na primer, nema nikakvih prepreka ako želimo da doprinos univerziteta umetničkoj delatnosti proučavamo odvojeno od doprinosa države ovoj delatnosti; on bi u tom slučaju predstavljao elemenat dodat ordinati pri vrhu. Isto tako, tri elementa na vertikalnoj ordinati, to jest stvaralaštvo, komunikacija i potrošnja, pretpostavljaju sva tri izvesnu školsku spremu i moglo bi biti od koristi da se ovaj elemenat posebno prouči.

I mnoge druge činioce treba uzimati u obzir pri ovakvoj analizi, ali se svi oni ne bi mogli lako uključiti u grafikon ove vrste. Trebalo bi da svaki od njih bude predmet posebnih studija. Trebalo bi, na primer, proučiti stepen interakcije unutar svakog sektora: uticaj radio-televizije na razvoj pozorišta, ili obrnuto, ili pak, uticaj socijalnog konteksta na razvoj umetnosti. Ova poslednja studija obuhvatila bi razna pitanja: kakav je obrazovni nivo, ekonomski nivo i kakvi društveni uslovi nužno dovode do izvesnog razvoja ove ili one umetničke delatnosti? Drugim rečima koje su umetničke delatnosti na domaku klasa bez većeg obrazovanja, sa slabim prihodima i nižeg društvenog položaja, i to pod kojim uslovima?

Upravo sam govorio o analiziranju umetničkog života pomoću grafikona u kome sam koristio kocke. Videli smo, međutim, da bi trebalo ispitivati i druge dimenzije, i druge varijable, a posebno varijablu vremena, koja bi ovde bila od značaja. Ako bi se matematičari i statističari pridružili specijalistima drugih disciplina — eko-

nomistima, sociolozima i umetnicima — možda bi bilo moguće izraditi kompleksniji model, kao što je na primer ovaj:

$$
\begin{array}{ll}
f_1 & (a_1, a_2, a_3 \ldots\ldots a_n) \\
f_2 & (b_1, b_2, b_3 \ldots\ldots b_n) \\
f_3 & (c_1, c_2, c_3 \ldots\ldots c_n) \\
\hline
f_n & (n_1, n_2, n_3 \ldots\ldots n_n)
\end{array}
$$

6. Multidimenzionalni pristup u cilju kvantitativne analize umetničkog života

Krajnji cilj ovakvog pristupa sastojao bi se u pronalaženju bolje formule za celovit razvoj umetničkog života i kvaliteta života, s obzirom na to da su oni međusobno povezani. To bi nas ubrzo dovelo do toga da počnemo razgovor o sociološkim indeksima; a ja mislim da smo još veoma daleko od toga da možemo u ovom pogledu donositi korisne zaključke što se tiče umetnosti. Teorijski, s te strane se otvaraju privlačne perspektive, ali biće mnogo jednostavnije, mislim, ako bismo ostali pri činjenicama.

Koje smo, dakle, podatke prikupili o umetnostima u Kanadi? Još ih ima veoma malo, ali ih brzo gomilamo zahvaljujući raznim istraživanjima i statističkim izveštajima sa kojima smo nedavno počeli. Već se naziru dobri rezultati. Nisam stavio sebi u zadatak da iznesem potpune i detaljne statističke podatke. Doduše, koliko je meni poznato, oni još nisu sistematski sređeni. Bio bi to zadatak koji bi jedna centralna organizacija, zadužena za umetnosti i kulturnu delatnost, mogla uzeti na sebe i pretvoriti ga u veliki istraživački projekat.

Međutim, moglo bi biti interesantno ispitati, na primer u vezi sa scenskim umetnostima, kakvo bi poznavanje podataka i njihovih međusobnih odnosa moglo igrati izvesnu ulogu u formulisanju kulturne politike. Želim još jednom da istaknem da svaka politika zahteva pribegavanje kvantitativnom pristupu.

Godinama je Savet za umetnosti u Kanadi prikupljao u znatnoj količini podatke o umetničkim ustanovama koje subvencioniše. U jednoj nedavnoj studiji uporedili smo podatke koji se odnose na 29 scenskih ustanova, što nam je omogućilo da otkrijemo izvestan broj tokova u ovoj oblasti. Recimo, sasvim ukratko, da su za pet godina izdaci porasli od 12 na 24 miliona dolara, što znači da su se udvostručili i da troškovi proizvodnje predstavljaju svakako znatan deo ovih izdataka. Prihodi su sa 6,4 miliona porasli na 12 miliona. Povećanje je veliko: 50% više gledalaca, što u sadašnjem trenutku sačinjava publiku od 4 miliona lica. Što se tiče državnih i privatnih subvencija, one su porasle od 5,2 miliona na 10,8 miliona dolara. (Treba napomenuti da

su 1967. i 1972. godine dohoci i subvencije zajedno, bili niži od izdataka i da su deficiti iz tih godina preneseni na sledeće.) Tokom tog perioda, Savet za umetnosti u Kanadi utrostručio je svoje subvencije ovim ustanovama: od 1,8 miliona dolara na 5,4 miliona. U pokrajinama su one povećane za više od dva puta: od jednog miliona na 2,3 miliona dolara. Opštine su svoje subvencije povećale za 30%: od 7 na 9 miliona. Što se tiče privatnog sektora, njegov je doprinos porastao za blizu 40%: od 1,7 miliona dolara na 2,3 miliona.

To su činjenice na osnovu kojih bismo svakako mogli da unapred obeležimo put kojim treba ići u pogledu subvencionisanja 29 pozorišnih družina, čiji razvoj, prema tome, treba planirati u dogovoru sa njima, a pretpostavljajući, naravno, da će kvalitet rada ostati isti i da će kanadsko društvo i dalje želeti da gleda njihove predstave. Postavljaju se problemi raspodele finansijskog tereta između organizacija koje dodeljuju subvencije, ali, uopšte uzev, u ovim problemima nema ničeg nerešivog.

Stvari počinju da se komplikuju kad ovim družinama dodamo grupe koje su tek nedavno osnovane i one koje počinju da stiču priznanje, ili pak kad nastojimo da predvidimo šta će učiniti grupe koje se još nisu pojavile. Dodajte tome geografski problem, mogućnosti Kanađana da pohađaju predstave, neophodnost kanadskog „sadržaja" i uloga ovog sadržaja na povećanje auditorijuma, zatim, poboljšanja u upravljanju scenskim ustanovama, obaveze koje nameću sindikati, nezaposlenost ili nedovoljna uposlenost u redovima umetnika, pitanje olakšica koje treba dati scenskim umetnostima u pogledu korišćenja masovnih medija, — pa ćete na kraju dobiti zamršeno klupko teških problema od kojih bi se uplašio svako ko nema potrebnu spremu da se upusti u tako obimne analize i dugo iskustvo u rešavanju pitanja iz života umetnosti. U pogledu razvoja kompetencija ove vrste, velike nade polažemo u administrativne i istraživačke programe koje već nekoliko godina sprovode neke kanadske ustanove u oblasti umetnosti. Ako ne budemo u mogućnosti da unapredimo ovakve analize, uveren sam da nećemo imati nikakvih izgleda da izdržimo navalu drugih molbi za finansijska pomoć koje na juriš osvajaju državne i privatne blagajne. Umetnosti bi na taj način ostale bez sredstava za život i nastao bi zastoj u njihovom kvalitativnom razvoju.

Postoji i konkurencija. Evo jednog primera upravo iz kulturnog sektora. U Kanadi se za razvoj radija i televizije veoma mnogo brine država, koja na ovaj način nastoji da očuva kulturni identitet, ugrožen razvojem tehnika i programa kod naših južnih suseda. Naša radio-televizija

predstavlja, dakle, industriju čiji budžet premaša pola milijarde dolara; država obezbeđuje otprilike polovinu ove sume. Što se tiče pristupačnosti programa radio-televizije, većina Kanađana ima televizore, a da i ne govorimo o radio-aparatima. Računa se da svaki Kanađanin provede pred televizijskim ekranom 26 sati nedeljno, što predstavlja ukupno 30 milijardi časova, ako uzmemo u obzir sve televizijske gledaoce u Kanadi. Te cifre su, naravno, od značaja za naše političke rukovodioce. Uporedimo ih sa ciframa koje se odnose na scenske umetnosti: ukupni statistički podaci nam još nedostaju, ali se delatnost scenskih umetnosti može proceniti na pedesetak miliona dolara, od kojih bi dvadeset miliona otprilike otpadalo na subvencije. Može se izračunati i to da Kanađani provedu svake godine dvadesetak miliona časova na predstavama scenskih umetnika. Cifre nam pokazuju da je u pogledu dobijenih subvencija odnos između radio-televizije i scenskih umetnosti 12 prema 1, a kad su u pitanju gledaoci, 1500 prema 1. Učinak radio-televizije je u pogledu broja gledalaca daleko veći i ta činjenica ne izmiče onima koji dele novac. Stoga je očigledno da treba pronaći druge argumente u prilog scenskih predstava, ako želimo da uspostavimo izvesnu ravnotežu. Trebalo bi da se neki od tih argumenata odnose na neopipljive elemente, kao što je kvalitativna vrednost i intenzitet proizvedenog utiska pri scenskim predstavama u odnosu na obično gledanje televizije; veliku korist bismo mogli izvući i iz kvantitativne analize odnosa između organa radiodifuzije i mreže pozorišnih družina, između umetnika i auditorijuma, kao i iz analize povećanog učinka do koga bi možda došlo ako bi se proširila mreža scenskih umetnosti; najzad iz analize potrebe koju redovni gledaoci televizije sve više osećaju za neposrednijim kontaktom sa umetnicima i njihovom umetnošću, itd.

Mnoge druge oblasti kulture mogle bi se na ovaj način ispitivati. Film, knjiga, časopis, muzej, likovne umetnosti, svi se oni utrkuju da što više zahvate iz državnog budžeta za kulturu i iz privatnog sektora. Trebalo bi da posvetimo pažnju ne samo analizama koje su potrebne u svakoj pojedinoj oblasti već i jednom opštem, celovitom pogledu na jedan kulturni sektor, da bi njegova uloga, koja je značajna sa stanovišta kvaliteta, postala vidljiva i očigledna zahvaljujući ciframa i podacima koji se mogu upoređivati sa sektorima koji deluju u istom pravcu. Dosad smo to činili služeći se nedovoljno razrađenim metodama. Moraćemo uložiti još mnogo napora u ovom smislu, kako bismo bili u stanju da onima koji nama vladaju podnesemo celovit i razrađen model za organizovanje našeg umetničkog života.
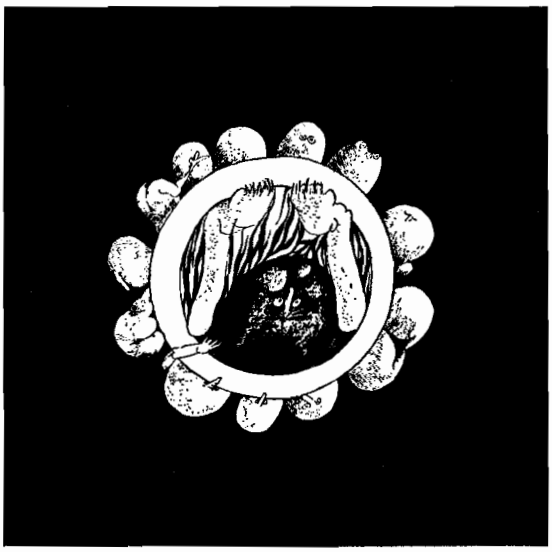
Svakako se, u ovom pogledu, nalazimo u veoma dobrom društvu i zato ćemo svi imati koristi od toga što ćemo, kao što to ovde i činimo, objediniti svoja znanja i plodove svojih iskustava.